www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Research Article / Araştırma Makalesi

Osmanlı Bürokratik Evrâkı Üzerindeki İşlem ve Muamelenin Değişimi-Dönüşümü: Klasik Dönemin “Tek Belge” Sisteminden Tanzimat Döneminin “Lefli Belge” Sistemine Geçiş*

The Change and The Transformation of The Process and The Transaction on The Ottoman Bureaucratic Document: Transition from The “Single Document” System of The Classical Period to The “Attached Document” System of The Tanzimât Period

Muhammed Ceyhan**

Abstract: In the Ottoman historiography, archival documents, which the state produced for its bureaucratic procedures and which are kept in various archives, come to mind as the most referred source due to their value of source and their precedence over the other sources as to their reliability. However, the most basic problem that we face is properly making use of these documents and producing knowledge. In this regard, having a good knowledge of the diplomatics as much as having a good command of the language of the documents will undoubtedly facilitate the knowledge acquisition and production. Especially, considering that the functions and the procedures of the Ottoman institutions changed in time and that new institutions were established, we must know that the diplomatics of the documents produced in the classical period and Tanzimat period are not identical. This is because Tanzimat was a period in which the language, form and function of the bureaucratic document were new as much as it was a period of breaking point with which the institutions and their functions assumed a new form. In our study, the change and the transformation of process and transaction among the departments of the documents – the products of the process of state bureaucracy- called “hazine-i evrâk” and which descended to our time will be examined in terms of diplomatics. In the study, the data were analyzed by using “example case study method”. In this context, sample documents belonging to the Traditional and Tanzimat eras were determined and both the original versions and the translations of these documents are presented in the appendix. Thus, the differences between the transaction and the treatment on the documents of both periods was tried to be revealed.

Structured Abstract: Written sources belonging to a historical period and being transferred to today are the primary sources of the science of history. Of these sources, especially those bureaucratic documents that are the products of the working of state apparatus are quite important. A correct analysis of the bureaucratic document is possible only if one knows diplomatics properly. Likewise, a proper use and interpretation of the archival documents, the primary sources of the Ottoman historiography, can be possible only through a good knowledge of diplomatics. For this reason, it is vital to know how these documents were transferred among the

* Bu makale, Türk Tarih Kurumu tarafından 10-13 Nisan 2017 tarihinde Ankara’da düzenlenen *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalcık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu*’nda sunulan bildiri metninin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Assist. Prof. Dr., Munzur University, The Faculty of Letters, The Department of History
ORCID 0000-0003-3880-3506
muhammedceyhan@gmail.com

Cite as/ Atıf: Ceyhan, M. (2020). Osmanlı bürokratik evrâkı üzerindeki işlem ve muamelenin değişimi-dönüşümü: Klasik dönemin “tek belge” sisteminden Tanzimat Döneminin “leflî belge” sistemine geçiş. *Turkish Studies*, 15(3), 1739-1765. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42937>

Received/Geliş: 17 Nisan/April 2020

Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 June/Haziran 2020

CC BY-NC 4.0

institutions, what the symbols, signs, stamps and marks on them mean, and the qualitative and quantitative shifts in the documents over time. Starting from this reality, our main questions have been whether there was a shift in time in the diplomatic characteristics of the documents that the Ottoman State bureaucratically produced and, if there was, what kind of transformations took place in these documents.

The subject of our study is the way the Ottoman bureaucratic documents were filed and the transformation of the procedures and transactions of these documents in time. According to the detailed evaluation, there had been certain changes in the procedures and transactions in time. The filing of the bureaucratic documents has been divided into two as Classical Period and Tanzimat Period. Firstly, a transaction on a document belonging to the Classical Period and the way it was registered, writing styles and the process among the state institutions have been dealt with. Later, the transformation of the bureaucratic documents in a parallelism with the shift in the bureaucratic structure of the state in the Tanzimat Period has been discussed.

The “case study method” has been used to examine the shifts and transformations that took place in the diplomatic characteristics of the Ottoman bureaucratic document. This method has been used because the topic we deal with covers a long period. In this study, which includes the correspondences between state institutions and offices as a whole, the documents concerning a longer time and space should have been evaluated. In this respect, sample documents belonging to the Classical and Tanzimat Period have been found and the original copies as well as their translations have been included in the appendix. Thus, the difference in procedures and transactions between two periods has been demonstrated. Thanks to the opportunity of comparison, a holistic understanding of the subject has been enabled.

As a result of the analyses, it has been found out that the functions and the transactions of the Ottoman states changed and that is why the documents produced during the Classical Period and Tanzimat Period are not identical diplomatically and this happened as a result of the necessities of the period, especially when we consider the foundation of the new institutions. Tanzimat period was a new era in terms of the language of the bureaucratic document, its shape, format and transaction, just as it was breaking point in terms of the state’s institutions and their operation. It has been observed that the changes in the diplomatic procedures of the documents are related to the innovations in the institutional body of the state. The formation of new institutions and transformations in the structure of the old institutions are the fundamental reasons of the changes in the quality and quantity of the documents.

When the matter is the research of the Ottoman State’s history that lasted for more than six centuries and rules three continents, it is important to know the content, form, diplomatic characteristics and the transformations of the archival sources that are the records of the state bureaucracy. It needs to be considered that certain changes and transformations took place in this subject over centuries. In this respect, while, in the documents of the Classical Period, the experience of the Islamic civilization and states, for whom the Ottomans were inheritors, was made use of, some changes in method and principle happened. In particular, Tanzimat Period was a breaking point in this subject. While the Ottoman bureaucracy and the method by which its documents were transacted were changing, it was inevitably affected by Europe. Like in many other aspects, there was an unavoidable impact of Europe in the field of the diplomatic traits of the documents. Indeed, Europe is the place where the science of diplomatics were born and also took shape.

While there were procedure and transaction on only one document in the classical period, procedures and transactions were applied on more than one documents beginning from Tanzimat Period. While each *dīvan* secretary wrote registries with his own writing style (*siyakat*, *dīvanī*, *rik’a*, *ta’lik* etc.), there was only one writing style in every institution and office during Tanzimat Period, which was *rik’a*. While the authenticity of the document was proved with a seal, tailed signature and word of authentication (*sahh*); letterheads, stamps and signatures were used in Tanzimat period. However, there are similarities in both of the periods in that the concerned and authorized authorities are asked for information and opinion and previous sources were referred in the documents. In this respect, the matters including submissions, requests or any other notification were discussed with the authorities and the conclusive opinion was expressed after referring to the previous sources if needed. In this respect, the tools of procedure and transactions differed from each other while their logics were similar.

Keywords: History, Ottoman Diplomatics, Ottoman Paleography, Diplomatics, Bureaucratic Document.

Öz: Osmanlı tarih yazımı söz konusu olduğunda gerek kaynak değeri gerekse de güvenilirliğinin diğer kaynaklara olan önceliği bağlamında en çok müracaat edilen kaynak türü olarak, devletin bürokratik işlemleri için oluşturmuş olduğu ve bugün muhtelif arşivlerde muhafaza edilen arşiv belgeleri akla gelmektedir. Ancak, söz konusu belgelerden sağlıklı bir şekilde istifade etmek ve bilgi üretmek en temel problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda belgelerin dili kadar diplomatikliğinin de iyi bilinmesi, bilgi edinimi ve üretimini şüphesiz kolaylaştıracaktır. Özellikle Osmanlı kurumlarının işlev ve işlemlerinin zaman içerisinde değişime uğradığı, yeni kurumların tesis edildiği gerçeğini göz önüne aldığımızda, Klasik dönemde ve Tanzimat döneminde oluşturulan belgelerin diplomatik olarak birbiri ile birebir aynı olmayacağını bilmemiz gerekmektedir. Zira Tanzimat dönemi, devletin bütün kurumları ve işleyişi açısından bir kırılma noktası olduğu gibi bürokratik evrâkın dili, şekli, formatı, işleyişi hususunda da yeni bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızda yüzyıllar boyunca devlet bürokrasinin işleyişinin bir ürünü olup “hazine-i evrâk” olarak adlandırılan ve günümüze intikal eden belgelerin, daireler arasında gördüğü işlem ve muamelenin yüzyıllar içerisinde diplomatik olarak değişim ve dönüşümü incelenecektir. Çalışmada “örnek vaka inceleme yöntemi” kullanılarak veriler analiz edilmiştir. Bu bağlamda Klasik ve Tanzimat dönemlerine ait örnek belgeler tespit edilmiş ve bu belgelerin gerek orijinal halleri gerekse de çevirileri çalışma ekinde verilmiştir. Böylelikle söz konusu her iki dönemin belgeleri üzerindeki işlem ve muamele arasındaki fark ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihi, Osmanlı Diplomatiği, Bürokratik Evrâk, Klasik Dönem, Tanzimat Dönemi, Değişim-Dönüşüm, Tek Belge, Lefli Belge.

Giriş

Eski bir Latin deyişi olan ‘*verba volant scriba manent*’ (söz uçar, yazı kalır) sözü, şüphesiz ki sözlü iletilerin görsel olarak kaydedilme gereğinin ve zorunluluğunun bir yansımasıdır. İnsanlığın ilk buluşlarından olan ve tarihi süreç içerisinde değişerek ve gelişerek bugüne ulaşan yazının, tarihi süreç içerisinde Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika’da çeşitli alfabe ve yazı göstergeleri ile ifade edildiği bilinmektedir (Faulmann, 2009: XI-XII). Bu bağlamda en ibtidai halinden başlamak üzere yazının zamanla; *piktografik*, *hiyeroglif*, *çivi yazısı* ve *alfabetik* aşamalardan geçtiğini görmekteyiz. Bu aşamaların somut bir ürünü olması cihetiyle zaman içinde yazının; yazılı kaynaklarda çeşitli işaretler, semboller, kodlar ve gizli diller olarak kullanıldığı bilinen bir gerçektir (Lunde, 2010: 20).

İdarî ve hukukî açıdan önem arzeden resmî kayıtları ve belgeleri gerek muhteva gerekse malzeme yönünden inceleyen bilim dalı olarak tarif edeceğimiz *diplomatik ilmi*; yazının ve ona dair sistemlerin gelişimine paralel olarak pratik bir ihtiyaçtan doğmuştur. Ortaçağ Avrupa’sında harpler sonunda birçok belgenin kaybolması üzerine yerine yenilerinin ihdas edilmesi sırasında imparatorluk ve papalığa ait birçok belgenin manastırlarda sahtesi düzenlenmiş, dolayısıyla resmî işlemlerde belgelerin hakikileriyle sahtelerinin birbirinden ayırt edilmesi bir mecburiyet halini almıştır. Kısacası hakiki belgeleri sahtelerinden ayırt etme gereksinimi ve zorunluluğu *diplomatik ilminin* doğmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır (Kütükoğlu, 1998: 3-4). Yine İslam Medeniyeti’nde de evrâka dair diplomatik hususiyetlerin oluşmasında ve gelişmesinde, evrâkı sahte ve gerçeğinden ayırma kaygısının etkili olduğunu görmekteyiz. Özellikle İslam dinin ana kaynakları olan Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerin yazılı hale getirilmesi başta olmak üzere, yapılan antlaşma evrâkının orijinallliğini koruma ihtiyacı ve zarureti de ileriki zamanlarda *diplomatik ilminin* gereksinimlerine dikkat etmeyi ve ondan istifade etmeyi gerektirmiştir (Baltacı, 1988: 54-58).

Esasen orijinal belgeleri sahtesinden ayırmak ve sahtekârlığın önünü alabilmek maksadıyla, daha yazılı belgelerin tutulmaya başlandığı ilk zamanlardan itibaren resmi evrâkda; mühür, imza, büyük ebatlı kâğıt kullanma, birleşen kâğıtların birleşme noktalarına ‘*emeth*’ (gerçek) gibi ibareler yazmak şeklinde metotlar kullanılmıştır. Diğer yandan sahte belge düzenleyenlere kimi cezai yaptırımlar da uygulanmıştır (Aydın & Keskin, 2008: 207-209). Çeşitli maksatlarla kullanılmış olan belgelerin gerek yazılış tarzı gerek kullanılma alanları ve gerekse de ihtiva ettikleri işlem ve işaretler bir bütün olarak *diplomatik ilminin* kapsmana girmektedir. Bununla da yetinmeyen *diplomatik ilmi* aynı zamanda belgelerin özelliklerinde zaman içerisinde meydana gelen değişiklikleri incelemeye

çalışmıştır. Belgeleri kaleme alan şahısların vasfı özellikleri ve onların meydana koydukları kültür, belgenin hazırlandığı ve ortaya çıktığı şartlar bu değişiklikte rol oynayan faktörlerdir (Kütükoğlu, 1998: 4). Tam da bu noktada şunu ifade etmeliyiz ki *diplomatik ilminin* ortaya çıkmasında ve gelişmesinde her ne kadar orijinal belgeleri sahtelerinden ayırt etme kaygısı etkili olmuşsa da yeni nesillerin bilimsel çalışmalarda eski medeniyetlerin izlerini doğru anlayabilmeleri ve kullanılmış olan sembollerini sağlıklı bir şekilde tanımaları ihmal edilmeyecek bir zarurettir. Bu bağlamda, günümüz insanının modern seviyeye ulaştığı medenî ve teknik gelişmelerin temellerinin çok eskilere dayandığı ve hatta insanlık tarihi ile yaşıt olduğu düşünüldüğünde, geçmişten intikal eden yazılı metnin doğru okunması ve anlaşılması açısından *diplomatik ilmini* bilmek kaçınılmaz hale gelmektedir (Arslan, 2005: 1533).

1. Osmanlı Diplomatik İlminin Gelişimi

Osmanlı Devleti'nin bürokratik işleyişine dair kaleme alınan evrâktan tarihî bir kaynak olarak yararlanmak için bu kaynak dilinin ve onun diplomatik özelliklerinin bilinmesi elzemdir. Bu bağlamda, birden fazla yazı türünde yazılmış olan Osmanlıca kaynakların ilk önce *paleografik* yapısı bilinmelidir. Müteakiben, Osmanlıca'nın içerisinde bol miktarda yer alan Arapça ve Farsça kelimelerden dolayı söz konusu bu dillere dair gramer yapısını yeterli düzeyde bilmek gerekir. Diğer taraftan Osmanlıca belgelerin doğru bir şekilde okunup anlaşılması ve sağlıklı bir şekilde kaynak olarak değerlendirilebilmesi için mevzu bahis bilgilerin yanı sıra Osmanlı *diplomatik ilmi* bilinmelidir. Netice itibarıyla bir bütün olarak "Osmanlı belgelerin dilini" bilmeden ve anlamadan, okunan belgelerden çıkarılacak ve ortaya konacak tarihî bilgiler her zaman eksik veya yanlış olacaktır. Bu nedenle Osmanlıca olarak kaleme ve kayıt altına alınan evrâkın kaynak değerinin ve muhtevasının takdir edilebilmesi, bu bilgilerin sağlıklı bir şekilde kullanılabilmesi için belgelere dair paleografik yapının, diplomatik özelliklerin ve gramer hususiyetlerinin iyice bilinmesi bir gerekliliğin ötesinde zarurettir.

Osmanlı Devleti'nde bir bilim olarak diplomatika sahasındaki ilk çalışmalar her ne kadar II. Meşrutiyetten bir yıl sonra yani 1909 yılında *Tarih-i Osmanî Encümeni*'nin teşekkülü ile ve de 1914 yılında *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM)*'nin yayın hayatına geçmesi ile başlamış olsa da Osmanlı diplomatikine dair kural ve kaideler esasen daha eski zamanlarından beri var olan *münşeat mecmualarında* yer almaktaydı (Kütükoğlu, 1998: 5). Özellikle İstanbul'un fethini müteakiben bürokraside gerek evrâk ve gerekse defter kullanma sistemlerinde büyük gelişmeler kaydedildiği, bu sahada çığır açan isimlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu cümleden olarak başta Celâlzâde Mustafa Çelebi olmak üzere Ramazanzâde, Tacizâde ve Okçuzâde gibi münşeat yazarlarının ihdas ettikleri yazışma usullerinin kendilerinden sonra da devam ettiği bilinmektedir (İpşirli, 1995: 2).

Münşeat mecmualarının bazılarında sadece belge örneklerine yer verilmişken bazılarında ise belge örnekleri vermekle yetinilmemiş aynı zamanda ilgili belgelerin diplomatik hususiyetlerine de yer verilmiştir. Esasen bu mecmualar *diplomatik ilminin* gereği kaleme alınmamışlardır. Tamamıyla pratik amaçla kaleme alınan bu eserler (Kütükoğlu, 1998: 5) o günkü şartlarda kâtiplik mesleğinin bir gereği olarak düşünülmekteydi. Zira, bürokrasiden sorumlu olan söz konusu bu sınıfın, derecede ulemadan hemen sonra gelmeleri ve bu sebeple çok seçkin bir konumda olmaları, tabiatıyla mesleklerindeki sorumluluk ve başarılarını gerekli ve zorunlu kılmaktaydı. Bu sebeple mesleğin daha doğru ve düzgün ifa edilmesi ve dolayısıyla yeni kuşaklara aktarılması önem arz etmekteydi (İpşirli, 1995: 3).

XIX. Yüzyıla gelindiğinde bilhassa ilgili yüzyılın ortalarından itibaren, *kitâbet-i resmîyye* adı verilen eserlerin vücut bulduğu ve mekteplerde bunlara dair derslerin okutulmaya başlandığı bilinmektedir. İçeriğinde ağırlıklı olarak belge örneklerine yer verilen söz konusu bu eserler gerek resmî gerekse hususî mahiyette olabilmekteydi. Bunlardan resmî olanlar devlet bürokrasisinde, hususî olanlar ise şahısların kendi aralarındaki yazışmalarda kullanılmaktaydı. Bu eserler, klasik

dönemdeki gibi *münşeat mecmualarının* yeniden telifi şeklinde değil, Tanzimat dönemi bürokratik işleyişinde meydana gelen değişimin ortaya çıkardığı yeni yazışma usulleri ile bunların diplomatik özelliklerini içermektedir (İpşirli, 1995: 3-7). Söz konusu eserleri klasik devirde yazılmış öğretici mahiyetteki *münşeat mecmualarıyla* karşılaştırıldığımızda ise her iki eser türünün birbirinin tamamlayıcısı mahiyette olduklarını söyleyebiliriz (Kütükoğlu, 1998: 6). Nitekim *kitâbet-i resmîye* türündeki öğretici türden eserlerin gerek konulara yaklaşımı ve gerekse ihtiva ettiği konular açısından klasik dönem Osmanlı geleneğinin büyük ölçüde devamı nitliğinde olduğunu gözlemlemek mümkündür (İpşirli, 1995: 3-4).

Yukarıda bahsettiğimiz *münşeat mecmuaları* ve *kitâbet-i resmîye* türündeki eserler kâtiplik mesleğine yeni adım atanlar ile gelecekte bu mesleğe yönelecek yeni nesillere bir nevi yol gösterici niteliktedir. Bu nedenle bu tür eserleri ve kaynakları Osmanlı *diplomatik ilminin* birer parçası olarak kabul etmekle beraber aynı zamanda modern anlamdaki *diplomatik ilmi* bağlamında yapılan çalışmalar olarak düşünemeyiz. Zira söz konusu bu eserler ve kaynaklar birer tecrübe aktarımı mahiyetinde olup daha sonra yapılacak işler için bir tür kılavuz niteliği taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nde bir ilim olarak diplomatika alanındaki ilk çalışmaların 1909 yılında *Tarih-i Osmanî Encümeni*'nin kurulması ve 1914 yılında *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası (TOEM)*'nin yayın hayatına geçmesi ile başladığını yukarıda belirtmiştik. Nitekim bu encümenin başkanı olan Abdurrahman Şeref Bey'in "Evrâk-ı Atıkamız ve Vesâik-i Tarihiyemiz" başlıklı makalesi ile Osmanlı *diplomatik ilminin* kurallarına dikkat çektiğini görmekteyiz. Osmanlı diplomatik ilmine dair çalışmalar daha sonraki süreçte Kozan Mutasarrıfı Musa Kazım Efendi başta olmak üzere Macar Karaçon İmre, Viyanalı Friedrech Kraelitz ve Macar Fekete gibi yerli ve yabancı araştırmacıların Osmanlı *diplomatik ilmi* üzerine yaptıkları araştırmalarla giderek artmıştır (Baltacı, 1989: 36-37).

Osmanlı evrâkı üzerindeki bütün diplomatik argümanların oluşumu ve gelişiminin, aslında bir yönüyle *diplomatik ilminin* evrâkta sahteciliği önlemek maksadıyla örtüştüğünü gözlemlemek mümkündür. Bu bakımdan "gerek alaylı gerekse de mektepli" olsun Osmanlı diplomatisinin gelişim seyrini evrâkta sahtekârlığın önünü almak maksadına matuf olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim, devlet bürokrasisinin bir nevi ürünü olan arşiv belgelerinin oluşturulmasında takip edilen yol-yöntem ve usuller kadar bu işlemlerde kullanılan araç ve argümanların da diplomatik açıdan taklîdinin önüne geçilmesi önem arz etmektedir. Özellikle bürokratik belgelerin üzerinde yapılan iş ve işlemler, kullanılan mühürler, imzalar, tuğralar belgenin orijinallğine dalalet etmekteydi¹. Bu bakımdan söz konusu argümanların da gerek kullanılma tarzı gerek kullanıldığı yer ve zaman çok önemlidir. Ancak yine de belge sahtekârlığının önüne geçmek maksadıyla oluşturulan söz konusu diplomatik usul ve araçların taklit edilmesi veya suistimal edilmesinin tam manası ile önünü almak her zaman mümkün olmamıştır. Bu hususta resmî görevli olmayan kişi ve kişilerce yapılan sahtekârlıklar olduğu gibi devlet memurlarının da görevlerini ve dolayısıyla imkânlarını kötüye kullanmaları diplomatik biliminin en başta gelen sorunları olmuştur.

Bürokratik evrâkın taklidinin enegellenmesi ve önüne geçilmesi amacıyla belge tanziminde uygulanan bazı usul ve araç-gereçlerin yanı sıra, kimi cezai yaptırımlarla da caydırıcı önlemler alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, işlenen suçun niteliğine göre; idam (BOA, *MF.MKT.* 1230/39), memuriyetten uzaklaştırma (BOA, *ZB.* 428/132), küreğe koyma (BOA, *A./MKT.MVL.* 109/12),

¹ Resmî bir evrakta imza ve mühür kullanılması bir yönüyle sahtekârlığı önlemek için geliştirilmiş olan yöntemlerdendir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, merkezde ve taşrada düzenlenen evrakın orijinallğini sağlamak adına, belgeyi düzenleyen kişi ve makamların mühürlerinin yer aldığı *mühür katalogları* düzenlemiştir. Özellikle taşra-merkez arası yazışmaların temel taşı olan Osmanlı kadılarının mühürlerine ait toplamda 13 adet katalog mevcuttur ki bu da konunun önemini göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Aydın & Keskin, 2008: 209). Sadece kadılarının değil başka görevlilerin de mühür tatbiklerine ilişkin defterler tutulmuştur. Menfaat sağlanması olasılığı hasebiyle ve vakıf kayıtlarının önemine istinaden olacak ki vakıf memurlarının da bürokratik işlemleri için kullandıkları mühürlerinin tatbik defterleri mevcuttur. Bkz. (VGM, Atik Esham Mühürleri Defteri: defter no: 1242 ve VGM, *Vakıf Gureba Personeli Mühür Defteri*, defter no: 5460).

sürgün edilme (BOA, A./MKT.UM. 118/39), kalebent edilme (BOA, İ..DUİT. 177/55), para cezası (BOA, DH. MKT. 2671/17), mallarına el konması, suçu işleyeninin elinin kesilmesi gibi farklı derecelerde ve türlerde ceza verilmiştir (Aydın & Keskin, 2008: 210-211). Esasen 1858 tarihli ceza kanunu öncesinde verilen bu cezalara ilişkin yazılı bir kanunî düzenleme olmasa da uygulamada ilgili cezaların verildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Tanzimat dönemi itibariyle başlayan kanunlaşma hareketinin bir ürünü olarak 1858 tarihli ceza kanunu ile evrakta sahteciliğe ilişkin olarak suçun niteliği ve buna dair verilecek cezalar teferruatlı bir şekilde belirtilmiştir².

Belgelerde yapılmaya çalışılan sahtekârlıkların ve suistimallerin her zaman ana gayesi, sahte belge düzenleyenlerin kendilerine menfaat sağlama düşüncesidir. Arazi, vakıf, taşınır-taşınmaz mallar elde etmek, vergiden kaçmak ve makam-mevki elde etmek gibi maksatlarla pek çok sahte belge düzenlenmiştir. Bilhassa sahtekârların, görevini suistimal eden memurlarla birlikte hareket etmeleri ise daha vahim sonuçlar doğurmuştur. İşte bu sebepten tarihi kaynakları incelerken, belgelerin sahte olabileceğini de her daim göz önüne almak ve sahte evrâkın ortaya çıkabileceği bütün yolları bilmek gerekmektedir (Kurt & Ceyhan, 2016: 393-406).

2. Osmanlı Bürokratik Evrâkı Üzerinde İşlem ve Muamele

Osmanlı bürokratik evrâkı üzerindeki işlem ve muamelenin gelişiminin, Osmanlı diplomatiğinin değişimi ve dönüşümü ile paralellik arz ettiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda belgelerin dilinin, belgenin orijinallik göstergesi olan mühür, imza, tuğra gibi unsurların zaman içerisinde farklılaştığını görmek mümkündür. Özellikle Tanzimat'tan sonra yazışmalarda önemli değişiklikler olmuştur. Bu dönemde yazı stilinde, kullanılan elkâb, dua ve bitiş formüllerinde, ifadelerde değişiklikler olmuş, kısaltılmış ve hatta bazıları tamamen terk edilmiştir. Gerek merkez gerekse de taşra bürokrasisinde yapılan değişiklikler, belgeleri dil, şekil ve muhteva bakımından önemli ölçülerde etkilemiştir. Diğer taraftan bürokrasinin gelişmesi ve genişlemesi aynı zamanda devlet daireleri arasında deveren eden evrâkın da çoğalmasını ve dolayısıyla belgenin sağlamlasının yapılması amacıyla eski kayıtlara müracaatta kimi yeni düzenlemelerin yapılmasını da beraberinde getirmiştir (Akyıldız, 2012: 103-104). Ancak Tanzimat döneminde diplomatik sahada yaşanan gelişmelere rağmen eskinin tamamen terki ve yeni bir sistemin tesisi şeklinde bir iddiada bulunmak yanlış olur. Eskiden var olup da yeni dönemde mevcudiyetini devam ettiren kurumların, diplomatik anlamda eski usullerini sürdürdükleri, yeni ihdas edilen kurumların ise Avrupaî anlamda bazı diplomatik usulleri benimsedikleri ve fakat her ikisinin de özünde benzerliklerinin olduğu muhakkaktır. Nitekim devletin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen sürede merkez-taşra arası yazışılan evrâkın kaydedildiği *şer'iyye sicilleri* incelendiğinde, bürokraside yaşanan değişimin evrâka da yansındığını, fakat eskiden beri var olan evrâk ile daha sonradan ihdas edilen evrâk formatlarının bir arada mevcudiyetini koruduğunu, bu bağlamda yeni evrâk formatlarının isimleri değişik olmakla beraber eskiden beri mevcut olan evrâk formatlarına muhteva ve diplomatik hususiyetleri bakımından benzediklerini söyleyebiliriz (Ceyhan, 2012: 49-82). Bu bağlamda sadece belge formatları itibariyle değil, resmi işlemlerle ortaya çıkan muameleler (güvenlik olayları, bürokratik yanlışlıklar, yolsuzluklarla ilgili işlemler, berat çıkarma isteği, vergi meselesi gibi) açısından ve merkez-taşra arası yazışmalarda konu muhteviyatı bakımından bir sürekliliği gözlemek mümkündür (Oğuzoğlu, 1995: 31-36).

a. Klasik Dönemde “Tek Belge” Üzerinde İşlem ve Muamele³

Klasik dönemde işlem görmek üzere kaleme alınan bir arz, arzuhal, mazbata vs. türü evrâk genel itibariyle büyük ebatlarda olurdu. Evrâkın büyük ebatlarda olmasının temel maksadı üzerinde yapılacak birden fazla işlem için yer olması gerekliliğidir. Genellikle klasik dönemin idarî mercii

² Ayrıntılı bilgi için bkz. EK 3.

³ Bu başlıktaki izahat; EK - 1'de yer alan ve hem orijinalini hem de çevirisini verdiğimiz bele ile örneklendirilmiştir.

olan Dîvân-ı Hümâyûn'a sunulan bu belgelerin üzerindeki işlemler de ilgili dîvân kalemleri tarafından icra edilmekteydi.

Örneğimizde yer alan belge, bir arzuhal olup, arzuhalin sahibi Adana'da bulunan Ramazanoğlu Piri Mehmed Paşa ve Halil Bey veled-i Ramazan Evkâfı'nın mütevellisi olan Mehmed Necib Bey'dir. Mehmed Necib Bey'in arzuhalinde takip edilen işlem ve muamele sırasıyla şu şekildedir:

- Vakıf evlâdından olup duâgûy vazifesini icra eden Halil ibni Ahmed'in görevini kendi rızası ile yine vakıf evlâdından olan Seyyid Mehmed Said bin Seyyid Ali'ye ferâğ ettiğini belirtmekte ve merkezden Seyyid Mehmed Said bin Seyyid Ali'nin tayin edilmesini ve kendisine berat verilmesini talep etmektedir. Talebi havi arzuhal büyük ebattaki kağıtın (bu kağıtların standart bir ölçüsü olmayıp ortalama bugünkü A3 büyüklüğündeki kağıtlara benzediğini söyleyebiliriz) en alt kısmına yazılmıştır.
- Talebin gerçekleştirilmesi için belge işleme tabi tutulmuş ve ilgili dîvân kalemlerden sırasıyla; talepte bulunanın gerçekten görevli olup olmadığı -ki bu berât kayıtlarına ve mühür tatbik defterlerine müracaat edilerek tespit edilmiştir- ve talep konusu olan hizmetin vakfiyedeki şartları, ilgili kayıtlardan çıkarılmıştır. Bu bağlamda talepte bulunan kişi bir görevli olduğu için öncelikle kendisinin berat kaydı çıkarılmış ardından da mührünün olup olmadığı teyit edilmiştir. “**Tatbîk**” yazısının hemen altına “*Anadolu Muhâsebesinde mahfûz olan mührüne mutâbıkdır emr u fermân devletlü sa ‘âdetlü sultânım hazretlerininindir*” ibaresi düşülmüştür ki bu bilgi Mehmed Necib Bey'in Ramazanoğlu Piri Mehmed Paşa ve Halil Bey veled-i Ramazan Evkâfı'nın mütevellisi olduğunun teyididir.
- Görevi kendi rızasıyla bırakan Halil ibni Ahmed'in halihazırda görevde olup olmadığı tespit edilmiştir.
- İlgili vakfın tam olarak adının ne olduğu, nerede olduğu, kayıt ve defterinin nerede olduğu, nezareten yönetiminin kimde olduğu ve cihetlere (görevlere) tevcih talebinin vâkıfın şartı gereğince nasıl olduğunun tespit edilmiştir.
- Sadrazam, konu hakkında Evkâf Müfettişi'nin görüş bildirmesini talep etmiştir.
- Evkâf Müfettişi; arz sahibinin beratlı olduğunu, Halil bin Ahmed'in görevini kendi rızasıyla Seyyid Mehmed Said bin Seyyid Ali bıraktığını teyiden belirtip görevin Seyyid Mehmed Said bin Seyyid Ali'ye bırakılmasının uygun olacağına dair görüşünü belirtmiştir.
- Nihâî olarak ise Sadrazam görevi Seyyid Mehmed Said bin Seyyid Ali'ye tevcih etmiştir.

Yukarıdaki işlemlerin sıralaması için işlem tarihlerini takip etmek gerekecektir. Bizim seçtiğimiz arzuhalde aşağı yukarı bütün işlemlerde tarih atılmıştır. Başka belgelerde tarih atılmayabilir ki bu da hangi işlemin önce hangisinin sonra yapıldığını tespiti güçleştirmektedir. Ancak buna rağmen bütün işlem gören belgelerde belli bir işlem sırasının ve mantığının takip edildiğini belirtmek gerek. Yani belge üzerindeki işlemlerin her birinde tarihin düşülmemiş olmasına rağmen belge formatı gereğince hangi kaydın önce ya da hangi kaydın sonra geldiğini tahmin etmemiz mümkün olacaktır. Bunun için de gerek belgenin kaydedildiği dönemdeki bürokrasinin işleyişini gerekse de belgelerin kayıt altına alınışında takip edilen diplomatik hususiyetleri, belge üzerindeki işlem ve muameleyi bilmek yeterli olacaktır. Bu çerçevede öncelikle arz, talep veya bildirim yazısının kağıdın en altına yazılması ve ardından önce sağ tarafta ilgili kişinin (görevliye) kaydının çıkarılması, talep konusunun sıhhatinin tespiti gibi işlemlerin yapılması ve sol üst tarafta ise onay mercisinin talep ve onay yazıları vardır. Bu bakımdan klasik dönemde işlem gören belgeyi şu şekilde üç parçaya bölebiliriz:

Klasik Dönem Belge Formatlarında Sayfanın Kullanım Şekline Dair Sayfa Düzeni

Nihai kararın verildiği kısım. Bu kısımda ilgililerin görüşü de sorulabilmekte ve olumlu/olumsuz karar verilmektedir.	Arz, talep ve bildirim yazısını yazan kişi ve onun taleplerine dair kayıtların, konunun ilgilisi olan dîvân kalemlerince çıkarıldığı kısım.
Resmî görevli olan/olmayan kişiler tarafından herhangi bir konuyu muhtevî olarak yazılmış bir arz, talep ve bildirimin olduğu kısım.	

b. Tanzimat Döneminde “Lefli Belge” Üzerinde İşlem ve Muamele⁴

Tanzimat Fermanı ile idarî sahada başlayan ve gerek merkezde gerekse de taşrada idari bakımdan yaşanan değişim ve dönüşümler, ilgili birimlerde tutulan belge ve defterlerin hem muhteva hem de diplomatik özelliklerini etkilemiştir. Aslında taşra söz konusu olduğunda kayıt altına alınan defterler ve belgeler için değişim her yerde ve aynı zamanda meydana gelmemiştir. Zira Tanzimat Fermanı ile başlayan sürecin, önce merkez bürokrasisini şekillendirdiğini ardında da buna dayalı olarak taşradaki yapıyı etkilediğini ve böylelikle meydana gelen dönüşümün zaman içinde olgunlaştığını belirtmek gerekir. İlgili kayıtlardan anladığımız kadarıyla daha da ileri giderek bu sürecin Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk kurulduğu zamana kadar götürmemiz gerektiğini söyleyebiliriz.

Bugünkü siyasî, iktisadî, idarî, sosyal, kültürel ve hukukî yapının en ibtidaî temelini oluşturan ve söz konusu alanlarda bugünü etkilemede dahi rol alan Tanzimat dönemi için; aslında daha II. Mahmud dönemi itibariyle başlayan merkezîleşme çalışmalarının ve çabalarının bir ürünüdür desek yanlış olmaz. Mevzubahis merkezîleşme çabaları kapsamında birçok alanda yeni kurumlar oluşturuldu. Bu bağlamda bir taraftan merkezde nezaretler oluşturulurken diğer tarafta taşralarda da meclisler ihdas edilmeye başlanmıştır. Bu reformlar çerçevesinde yapılanlara ilave olarak nezaretlerin taşralardaki ilgili işlerini ve işlemlerini yürütecek yeni bürolar teşekkül etti. Nitekim bu değişime ve dönüşüme bağlı olarak gerek merkezden taşraya olan gerekse de taşradan merkeze olan yazışmalarda dil, üslup, kaligrafi, kâğıt cinsi gibi yazı araçları ve hatta bir bütün olarak defter ve belgelerin muhteva ve diplomatîği değişime maruz kalmıştır. Ancak hemen belirtelim ki yeni oluşturulan bürolar ve aynı zamanda daha eskiden beri mevcut olup da varlığını sürdürme gelen kurumlar arasındaki yazışmanın daha anlaşılır ve daha hızlı olması noktasında ortaya çıkan zorluklar da olmuştur. Tanzimat dönemi ile birlikte artık bürokratik yazışmaların anlaşılabilirliği açısından üslubun daha sade olduğu görülmektedir. Diğer yandan belgelerin okunabilirliği bakımından *divanî* ve *siyakat* gibi zor yazılar yerine daha okunaklı *nesih* ve daha çok oranda da *rik’a* tercih edilir olmuştur. Ayrıca bürokratik yazışmalarda görevliler arasında yazının kime yazıldığının bir göstergesi olan “elkâb ve duâ” formları da büyük oranda ortadan kalkmış ve geriye kalan kısımlar da daha kısa ve sade bir hal almıştır. Yine klasik dönemden farklı olarak, belgelerin daha kolay anlaşılması için belgelerin hemen başında içeriğine dair özetlere veya hûlasalara yer verilmiştir. Bununla birlikte klasik dönemdeki uygulamada olmayan imza uygulaması da bir usul olarak başlatılmıştır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu süreçte belgelerin gerek muhteva ve gerekse de diplomatik özellikleri açısından ortaya çıkan değişimler şüphesiz bütün belge formlarında ve bir anda

⁴ Bu başlıktaki izahat; **EK - 2**’de yer alan ve hem orijinalini hem de çevirisini verdiğimiz bele ile örneklendirilmiştir.

oluşmamıştır. Örneğin, ferman ve berat gibi kimi belgelerin yazı ve üslûplarında büyük değişiklikler olmamıştır ki bu durum bir yönüyle eskinin devamı şeklinde de değerlendirilmelidir (Akyıldız, 2006: 407-418; Ortaylı, 2006: 389-403).

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, Tanzimat döneminde Osmanlı bürokratik yapısının değişime uğraması beraberinde bürokratik evrâkın türü, işleyişi, üslûbu ve yazılışı gibi kimi farklılıkları getirmiştir. Bilhassa bürokrasinin gelişmesi aynı zamanda daireler arasında gidip-gelen belgelerin de çoğalmasını ve bu da evrâk akışında ve eski evrâka müracaatta yeni bazı düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmıştır. Her şeyden evvel bir konu hakkında işlem ve muamele görecekt evrâk artık eskisi gibi tek bir belgeden ve onun üzerindeki işlem ve muamelelerden ibaret değildir. Bir konu hakkında arz, talep, bildirim, görüş alış-verişi gibi muamelaatın icrasında her bir büro ya da nezaret kendilerine ait antentli ayrı ayrı kağıtlar kullanmıştır. Bu durum beraberinde 'Lefli=Ekli' belge sistemini getirmiştir. Artık bir konuda işlem yapıldığında; yazışmaya konu olan olayın önemine, niteliğine ve hangi büro ve kurumlar arasında yazıldığına göre birden çok evrâk ortaya çıkmıştır. Klasik dönemde işlem gören ve dosyalanan evrâk tek iken Tanzimat döneminde bir dosyadan onlarca belge de çıkabilmektedir.

Çalışmamıza dair **EK - 2**'de bulunan örnek belgeleri incelediğimizde; değişik kurumlar arasında deveran eden 6 belge olduğu görülmektedir. Bu belgelerin hepsinde de konu aynıdır. Haleb Vilâyeti'ne bağlı Ayıntab Kasabası'nda Amerikalıların Protestan Cemaati'ne ait olarak mîrî arazi üzerine yaptığı '*Merkezi Türkiye Koleji*' ve sair müesseselerinin ruhsat altına alınıp vergiye bağlanması ve yeni bazı kısımların ilaveten açılması konularını muhtevi olan belgelerde: Meclis-i Mahsûs-ı Vükelânın Mazbatası, Ma'ârif Nezâreti'nin Tezkiresi, Şûrâ-yı Devlet Mülkiye ve Ma'ârif Dâiresinin Mazbatası, Bâb-ı 'Âlî Sadaret Dâiresi'nin verdiği irâde-i seniyye ile işlem yapılmıştır.

- 1. Belgede: Tablo içerisinde ilgili dosyanın içerisindeki belgelerin muhteviyatı hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu belgelerin hangi konuya ilişkin olduğu da belirtilmiştir.
- 2. Belgede: Konu Şûrâ-yı Devlet Mülkiye ve Ma'ârif Dâireleri'nde görüşülmüş, okulun inşaa safhasından itibaren o zamana kadar geçen süreçte neler cereyan ettiği, okulun ruhsatsız olduğu ve vergiye bağlı olmadığı, ayrıca yeni açılması talep edilen yüksek öğrenim kısımları hakkında ne yapılacağı hikâye edilmiş ve ardından konu bir mazbata ile Meclis-i Vükelâ'ya havale edilmiştir.
- 3. Belgede: Ma'ârif Nezâreti'nin Tezkiresi'nde ise, yeni açılması talep edilen yüksek öğrenim (madencilik, hukuk, mühendislik, muallimlik, ticaret ve ziraat gibi) kısımlarının açılabilmesi hususunda sınavların ve diplomaların hükümet denetiminde olması kaydıyla bir beis görülmediği belirtilmiştir.
- 4. Belgede: Amerikan müesseselerinin ruhsata ve vergiye bağlanması, yeni açılması talep edilen yüksek öğrenim kurumlarında da hükümet-i resmiyenin yönetmelik ve uygulamalarına tabi olunması yönünde Meclis-i Mahsûs-ı Vükelânın Mazbatası oluşturulmuştur.
- 5. Belgede ise: Bâb-ı 'Âlî Sadaret Dâiresi'nin verdiği '*İrâde-i Seniyyede*' ile söz konusu Amerikan müesseselerinin yeni ilavelerle beraber ruhsata bağlanmasına hükmedilmiştir.

Haleb Vilâyeti'ne bağlı Ayıntab Kasabası'nda zaman içerisinde bir şekilde vücut bulan ve zamanla gelişerek büyüyen, ancak ruhsatı olmayıp vergi de ödemeyen Amerikan müesseselerinin durumu, ilgili kurumlar tarafından istişare edilmiş ve nihayetinde ruhsata bağlanıp vergi ödemesine karar verilmiştir. Kurumlar arasında cereyan eden yazışmaların ilkinden sonuncusuna kadar bir fikir ve bilgi teatisi şeklinde yazışmaların olduğu, sonuncu belgede yani '*İrâde-i Seniyyede*' ise nihai kararın verildiği gözükmemektedir. Ayrı ayrı kurumlarca tesis edilen bu belgelerin her birinde ilgili

kurumlar kendi yetki alanlarına dair görüşlerini beyan etmişlerdir. Aynı konu hakkında bilgi veren altı belgenin altısı da aynı dosya içerisine konmuştur.

Sonuç

Altı asrı aşkın bir süre ayakta kalan ve üç kıtaya hükmeden Osmanlı Devleti'nin tarihinin doğru bir şekilde araştırılması söz konusu olduğunda, devlet bürokrasisinin tuttuğu kayıtlar olan arşiv kaynaklarının muhtevasını, şeklini, diplomatik özelliklerini ve zaman içerisinde geçirdiği aşamaları çok iyi bilmek gerekmektedir. Bu hususta yüzyıllar boyunca ve zaman içerisinde kimi değişimler ve dönüşümler yaşandığını göz önünde tutmak gerekmektedir. Bu bağlamda Klasik dönem evrâkında, mirasçısı olunan İslâm medeniyetinin ve devletlerinin tecrübeleri kullanılmışken, zamanla kimi usûl ve erkân farklılıkları yaşanmıştır. Bilhassa Tanzimat dönemi bu hususta bir kırılma noktası olmuştur. Tanzimat döneminde, Osmanlı bürokrasisi ve onun ürünleri olan evrâkın tutulma usûlleri yeniden şekillenirken, kaçınılmaz olarak Avrupa'dan kimi noktalarda etkilenilmiştir. Bu cümleden olarak, her bakımdan olduğu gibi belgelerin diplomatik özellikleri bağlamında da Avrupa tesirinin olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Nitekim Avrupa, diplomatik biliminin doğduğu yer olduğu kadar aynı zamanda şekillendiği yerdir.

Klasik dönemde tek belge üzerinde işlem ve muamele varken, Tanzimat döneminden itibaren birden fazla belge üzerinde işlem ve muamelede bulunulmuştur. Klasik dönem evrâkı üzerinde her divân kaleminin kendilerine mahsus yazı ile (siyakat, divânî, rik'a, ta'lik vs.) kayıt çıkarması söz konusu iken, Tanzimat dönemi evrâkında hangi kurum ya da büro olursa olsun çoğunlukla tek yazı vardır, o da rik'adır. Klasik dönemde evrâkın sahihliğinin nişanesi olarak belge üzerinde mühür, kuyruklu imza, sahh yazısı mevcutken, Tanzimat döneminde antentli ve damgalı kayıtlar kullanılmış ve imzalar atılmıştır. Ancak her iki dönemde de işleme konulan belgelerde; ilgili ve yetkili mercilerden bilgi, görüş alınması ve bu bağlamda gerekmesi halinde eski kaynaklara müracaat edilmesi noktasında benzerlik vardır. Bu çerçevede herhangi bir makama yapılan arz, talep ya da herhangi bir bilgilendirmeyi içeren husus; ilgili ve yetkili mercilerce istişare edildikten ve gerekli hallerde de konuyla ilgili eski kayıtlara müracaat edildikten sonra nihai görüş beyan edilmiştir. Bu bakımdan her iki dönem söz konusu olduğunda, işlem ve muamelenin araçlarının farklı ancak mantığının benzer olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı (A.}MKT.MVL.) dosya no: 109, gömlek no: 12, Tarih: 29 Z. 1275/30 Temmuz 1859.

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Evrakı (A.}MKT.UM.) dosya no: 118, gömlek no: 39, Tarih: 9 Ra. 1269/21 Aralık 1852.

Cevdet Evkaf (C..EV.) Dosya no:134, Gömlek no: 6695, Tarih: 24 Za. 1239/21 Temmuz 1824.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.) dosya no: 2671, gömlek no: 17, Tarih: 5 Za. 1326/29 Kasım 1908.

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT.) dosya no: 177, gömlek no: 55, Tarih: 8 Ca. 1339/18 Ocak 1921.

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.) Dosya no:117, Gömlek no: 5, Tarih: 4 Ra. 1332/31 Ocak 1914.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.) dosya no: 1230, gömlek no: 39, Tarih: 17 Z. 1335/4 Ekim 1907.

Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB.) dosya no: 428, gömlek no: 132, Tarih: 18 Te. 1324/31 Ekim 1908

2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM)

Atik Esham Mühürleri Defteri, defter no: 1242

Vakıf Gureba Personeli Mühür Defteri, defter no: 5460.

B. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akyıldız, A. (2006). “Tanzimat Döneminde Belgelerin Şekil, Dil ve Muhteva Yönünden Geçirdiği Bazı Değişiklikler (1839-1956)”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. (Ed: Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu). İş Bankası Yayınları.

Akyıldız, A. (2012). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme* (4. Baskı). İletişim Yayınları.

Arslan, A. T. (2005). “Eski Kitap ve Belgelerde Kullanılan Kısaltma ve Rumuzlar”, *XIV. Türk Tarih Kongresi (9-13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler)*. 1533-1549.

Aydın, B. & Keskin, İ. (2008). “Osmanlı Bürokrasisinde Evrâk Sahteciliği, Diplomatik ve Diplomatika Eğitimi”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXXI, 197-228.

Baltacı, C. (1988). “İslamda Diplomatik İlminin Doğuşu”, *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri (30 Nisan – 2 Mayıs 1986)*. 54-58.

Baltacı, C. (1989). *İslam Paleografyası (Diplomatik-Arşivcilik)*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Ceyhan, M. (2012). “Tanzimat Dönemi Sonrası Şer‘iyye Sicil Defterlerinin Muhteva ve Diplomatik Açından Tahlili”, *OTAM (Osmanlı Hukuk Tarihi Özel Sayısı)*, (29). 49-82. https://doi.org/10.1501/otam_0000000566

Adanalı Kasparyan Arasdakis. (1312). *Cüzdân-ı Kavânîn-i Osmaniyye*, Asadoryan Matbaası.

Faulmann, C. (2009). *Yazı Kitabı Tüm Yer Kürenin, Tüm Zamanların Yazı Göstergeleri ve Alfabeleri*. (3. Baskı). (Çev: Itır Arda). Türkiye İş Bankası Yayınları.

İpşirli, M. (1995). “Osmanlılarda Kitâbet-i Resmîyyeye Dair Eserler Hakkında Bazı Gözlemler”, *Osmanlı-Türk Diplomatîği Semineri (30-31 Mayıs 1994)*, 1-8.

Kurt, Y. & Ceyhan, M. (2016). “Osmanlı Arşivlerinde Bulduğumuz Şüpheli Belgeler Üzerine”, *Bütün Yönleriyle Osmanlıca ve Mirası Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı (26-27 Nisan 2016 Kırıkkale/TÜRKİYE)*. (Ed: Prof. Eyüp Baş vd.). 393-406.

Kütükoğlu, M. S. (1998). *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. (2. Baskı). Kubbealtı Neşriyatı.

Lunde, P. (2010). *İşaretler Semboller Kodlar Gizli Diller Şifreler Kitabı*, NTV Yayınları.

Oğuzoğlu, Y. (1995). “Osmanlı Devleti’nde Taşra ile Merkez Arasındaki Bürokratik İşleyiş Hakkında Bazı Bilgiler (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda)”, *Osmanlı-Türk Diplomatîği Semineri (30-31 Mayıs 1994)*, 31-42.

Ortaylı, İ. (2006). “Osmanlı Kançılıryasında Reform: Tanzimat Devri Osmanlı Diplomatikasının Bazı Yönleri”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Ed: Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu). İş Bankası Yayınları.

EKLER

[Klasik Dönemde ve Tanzimat Döneminde İşlem ve Muamele Görmüş Belgelere Dair Belge Örnekleri]

EK - 1 Klasik Dönem Evrakı Üzerinde İşlem ve Muamele Örneği (orijinal belge)

[Kaynak: BOA, C.EV.. Dosya no:134, Gömlek no: 6695, Tarih: 24 Zi'l-ka'de 1239]

EK - 1 Klasik Dönem Evrakı Üzerinde İşlem ve Muamele Örneği (orijinal belgenin çevirisi)

	İnhâsı	Kaydı
<p>Evkâf Müfettişi Efendi Görüb İ'lâm Eyleyesün Deyu Buyuruldu fî 28 ZA. Sene 39</p>	<p>Vâki' olan teveccühâtı meşrûtiyet üzere mütevellîsi 'arzıyla olagelmıştır. Fî 24 ZA. sene 1239.</p> <p>İmza</p>	<p>Ber-mûceb-i defter-i hazîne</p> <p>Der-nezâret-i hazret-i sadr-ı 'âlî</p>
<p>Sahh 'Arzı ve İ'lâmı Mûcebince Kasr-ı Yedine Tevcih Olunmak Buyuruldu Fî 14 Z. Sene 39</p>	<p>Vakf-ı Ramazanoğlu Pîrî Mehmed Paşa der-Adana ve Evkâf-ı Halil veled-i Ramazan</p> <p>Berât sitâde Bedel-i hisse-i Aîşe Hânım ibnet Osman Bey ... sūdüs 1 ve yevm 5 ... sülüs 1 def'a yevm 5 be-cihet- i vâlîdees amed bâ- 'arz Mehmed Bey mütevellî ve bâ- ru'ûs-ı hümâyûn fî 3 ZA. sene 1239</p>	<p>Halil Halife ibn-i Ahmed veledeş du'âgûy yevm 19 sülüs sūdüs 1 1</p>
<p>Ma'rûz-ı Dâ'î-i Devlet-i 'Aliyyeleridir ki Sâdır olan fermân-ı 'âlîlerine imtisâlen hâmiş-i 'arzda mestûr yevmî on dokuz ve bir sülüs ve bir sūdüs akçe du'âgûy vazîfesine mutasarrıf olub sâhib-i berât olduğu bi'l-ihbâr zâhir olan derûn-ı 'arzda mezkûr-ı l-ism Halil bin Ahmed ber-minvâl-i muharrer mutasarrıf olduğu vazîfe-i mezkûreyi hüsn-ı rızâsıyla yine derûn-ı 'arzda ismi mezkûr Es-seyyid Mehmed Said bin Es-seyyid Ali'ye ferâğ ve kasr-ı yed ve yedinde olan berâtını teslim eylediği işbu mührü mutâbık 'arz-ı mezkûr ile mezbûr-ı l-esâmî müslimîn haberleriyle zâhir ve nümâyân olmağla vazîfe-i mezkûre fâriğ-i merkûmun ferâğ ve kasr-ı yedinden merkûm Es-seyyid Said'e tevcih buyurulmak bâbında istid'â-yı 'inâyet olduğu Teftiş Mahkemesi'nden huzûr-ı 'âlîlerine i'lâm olundu. El-emru li-men lehü'l-emr. Fî'l-yevmi'l-hâmis min-Zi'l-hicce'ti's-şerîfe li-sene tis'â ve selasîn ve mi'eteyn ve elf.</p>	<p>Vech-i meşrûh üzere du'âgûy vazîfesi mezkûrun üzerinde mestûr ve mukayyeddîr emr u fermân devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerindir. Fî 24 ZA. sene 1239</p> <p>İmzâ</p>	
<p>Mühür: Rabbi sehhlil umûr-ı Ahmed</p>		
<p>Devletlü 'inâyetlü merhametlü sultânım hazretleri sağ olsun. Nezâret-i 'Aliyyelerinden âsûde evkâfdan bâ-berât-ı 'âlî ber-vech-i meşrûta mütevellîsi olduğum Medîne-i Adana'da Ramazanoğlu Piri Mehmed Paşa ve Halil Bey veled-i Ramazan Evkâfı mahsûlünden almak üzere yevmî on dokuz ve bir sülüs ve bir sūdüs akçe du'âgûy vazîfesine mutasarrıfa olan evlâd-ı vâkıfdan Halil ibni Ahmed mutasarrıfa olduğu cihetini kendü hüsn-ı rızâsı evlâd-ı vâkıfdan işbu bâ'is-i 'arz-ı 'ubûdiyyet Seyyid Mehmed Said bin Seyyid Ali'ye ferâğ ve kasr-ı yed ve yedinde olan berâtı teslim itmeğle merkûmun kasr-ı yedinden mezbûra tevcih ve yedine berât 'inâyet ve ihsân buyurulmak bâbında emr u fermân devletlü 'inâyetlü merhametlü efendim sultânım hazretlerindir.</p>	<p>Bende-i Mehmed Necib Mütevellî-i Vakf-ı Mezbûr</p>	<p>Tatbîk Anadolu Muhâsebesinde mahfûz olan mührüne mutâbıkdır emr u fermân devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerindir. Fî 21 ZA. sene 1239 İmzâ</p>

EK 2/1: Tanzimat Dönemi Evrâkı Üzerinde İşlem ve Muamele Örneği (1nolu orijinal belge)
[Kaynak: BOA, *İ.MMS*. Dosya no:117, Gömlek no: 5, Tarih: 4 Ra. 1332]

[illegible]

EK 2/1: Tanzimat Dönemi Evrakı Üzerinde İşlem ve Muamele Örneği (1nolu belgenin çevirisi)

**Bâb-ı ‘Âlî Hazîne-i Evrakı
İrâdât-ı Seniyyeye Mahsûs Melfûfât Cedvelidir**

İrâde-i Seniyye Numerosu	Târîhi	İrâde-i Seniyyenin Hülâsası
3157	Fî 4 Ra. Sene 332	Ayıntab'da “Merkezi Türkiye Koleji” ve Sâir Amerikan Müessesâtına Dâir

‘Aded-i Melfûfât	Melfûfât Numerosu	Evrâk-ı Melfûfenin Envâ‘ı
1	3157	Meclis-i Mahsûs-ı Vûkelânın Mazbatası
1	1835	Ma‘ârif Nezâreti'nin Tezkiresi
1	1136	Şûrâ-yı Devlet Mülkiye ve Ma‘ârif Dâiresinin Mazbatası
3		

EK 2/2: Tanzimat Dönemi Evrakı Üzerinde İşlem ve Muamele Örneği (2 nolu orijinal belgenin devamı)

[Kaynak: BOA, İ.MMS. Dosya no:117, Gömlek no: 5, Tarih: 4 Ra. 1332]

İ.MMS.00177

EK 2/2: Tanzimat Dönemi Evrakı Üzerinde İşlem ve Muamele Örneği (2 nolu belge ve ekinin çevirisi)

Şûrâ-yı Devlet
Mülkiye ve Ma'ârif
'aded
1136

Ayıntab'da kâin Amerikan Koleji'nin ebniye-i hâzırasına 'ilâveten şimdilik mekteb hâlinde kullanılıb ilerüde kütübhâne ve müze olmak üzere isti'mâl idilecek olan ve inşâsına ruhsat istid'â olunan binâ hakkında Dîvân-ı Hümâyûn'dan yazılan müzekkire ve Bâb-ı 'Âlî hukûk müşâvirliğince tanzim kılınan mütâla'anâme ile evrâk-ı müteferri'anın leffen takdim kılındığı beyânıyla ifâ-yı muktezâsını mutazammın Hâriciye Nezâreti'nin Şûrâ-yı Devlet'e havâle buyurulan 19 Kânûn-ı Evvel sene 328 târîhli ve bin dört yüz yirmi iki numarolu tezkiresi melfûfâtı âhîren Dîvân-ı Hümâyûn'dan yazılan derkenâr ile mülkiye ve ma'ârif dâiresinde kırâ'at oldu.

Haleb Vilâyeti'nin 9 Teşrîn-i Evvel sense 329 târîhli muharrerâtında Ayıntab'da Amerikan mü'essesâtı olmak üzere Protestan Cemâ'atine 'âid iki mekteb olub bunlardan biri "Merkezi Türkiye Koleji" nâmıyla ma'rûf ve şehrin hâricinde kâin ve zükûra mahsûs rüşdi ve i'dâdî derecesinde leylî ve nehârî ve diğeri Amerikan Hastahanesi civârında ve inâsa mahsûs rüşdi derecesinde kezâlik leylî ve nehârî olub zükûra mahsûs olan bin iki yüz yetmiş sekiz ve inâs mektebi dahî bin iki yüz doksan üç târîhlerinde açılmış ve her ikisi tasdik e iktirân iderek ruhsatnâmeyi hâiz bulunmuş olduğu ve bunlardan mâ'adâ yine Protestan Cemâ'atı'ne mahsûs Amerikan mü'essesâtının Alaybeyi Câddesi'nde bin sekiz yüz yetmiş dokuz târîhinde mü'essis bir ibtidâî kilise mektebi ve şehir civârında Mardin Tepesi'nde bin sekiz yüz doksan altı târîhinde açılan bir de eytâmhâne bulunduğı ve bunların küşâdına bin dokuz yüz yedi târîhinde irâde-i seniyye müte'allik buyurularak ruhsatnâmelerinin sefârethâned e mevcûd idüğü ve kolej ittihaz olunmuş olan mahallin Amerikalı Meterkolir nâmına seksen altı bin gurus kıymetle yalnız emlakca mukayyed ve Hallik Baba Câddesi'nde ma'lûmü'l-hudûd dört bin zirâ' mi'mârî mikdârında olub üzerine hastahâne inşâ kılınmış olan 'arsa Amerikalı Mıster Ademisi ve Mıster Filor nâmına iki bin gurus bedel ile tapuca muharrer olub bedel-i 'öşre ve mukâta'aya tâbî' tutulmadığı gibi bunlardan şimdiye kadar bir gûne tekâlif-i emîriyye ve belediye alınmadığı ve mü'essesât-ı mezkûre dâhilinde evvelce yapılmış olan on altışar zirâ'-i 'atîk tûl ve 'arzında müdirin ikâmetine ve yine on iki zirâ' tûl ve on dokuz zirâ' ittisâlinde Doktor Şirlin ve kezâlik tûlen ve 'arzen on üçer zirâ' mi'mârî eb'âdında mu'allimlerin ikâmetlerine mahsûs mahaller ile yine tûlen otuz iki ve 'arzen on yedi ve yine tûlen on altı ve 'arzen on yedi zirâ' mi'mârî cesâmetde iki bâb mekteb binâsı mevcûd olub bu kere 'ilâveten inşâsı istid'â olunan binânın tûlen yirmi yedi ve 'arzen on sekiz ve irtifâ'en on üç zirâ' mi'mârî eb'âdında bir kütübhâne ve 'aynı eb'âdda yirmi sekiz ve bir kapuyu müştemil fevkânî bir de müzeden ibâret olduğu ve mezkûr kolejin 'arsası 'arâzi-i emîriyyeden ve Amerikalı Doktor Kumanyaber nâmına tapuya merbût olub henüz tashîh-i kayd mu'amelesi icrâ idildiğı ve istişâre odasının mütâla'anâmesine müsteniden virilen ta'limât mücebine Ayıntab kâimmakamlığı cânibinden sâhib-i mürâca'âtın evvelâ tashîh-i kayd mu'amelesinin icrâsı istid'âsının bulunmasının ve 'ilâveten yapılacak ebniyeye de usûlen tahsîsi muktezâ mukâta'a ya bedel 'öşr ile berâber be-'umûm tekâlif-i emîriyye ve belediyeye teb'iiyet-i ta'ahhüd idilmek şartıyla müsâ'ade olunacağını tahrîren müsted'iiye tebliğ olunması üzerine kolej müdiri tarafından tashîh-i kayd mu'amelesi istid'â kılındığı ve mü'essesât-ı mebhûs 'inhâdan bedel-i 'öşr ve mukâta'a nâmıyla bir şey alınmayub ancak üç yüz yirmi üç senesi gâyesine kadar virgüsü tamâmen istifâ ed ilerek târîh-i mezbûrdan sonraki senelere 'âid virgünün bakayâ kalmış olduğu ve 'ilâve olunacak ebniyenin üç yüz yirmi sekiz senesi Teşrîn-i Evvel'i'nin evâsıtında hitâm bulduğı iş'âr idilmiştir.

Husûs-ı mezkûr der-dest-i müzâkere iken Ma'ârif-i 'Umûmiyye Nezâreti'nin Dîvân-ı Hümâyûn'a derkenârıyla kezâlik havâle buyurulan 28 Teşrîn-i Evvel sene 328 târîhli tezkiresinde ruhsat-ı resmîyeye merbût rüşdî ve i'dâdî sınıflarını muhtevî olan mârru'z-zikr koleje sunûd-ı 'aliyye dersleri 'ilâvesi istid'â idilmesi üzerine icrâ kılınan tahkîkât netîcesinde mektebin 'âlî dereceye kalb ve tahvîlinde mahzûr olmadığı Ayıntab Meclis İdâresi ifâdesine 'atfen Haleb Vilâyeti'nden alınan tahrîrât da beyân idilmiş ise de taleb olunan ruhsatnâme i'tâ idilmesi için 'âlî kısmın imtihan-ı 'umûmîlerine nezâretce hey'et-i muhayyere gönderilmek ve ikmâl-i tahsîl idcek olanlara virilecek şehâdetnâmeler hükûmet nâmına yine nezâretce tassdik idilmek muktezâ olacağına binâen keyfiyetin icâb idenlere tebliğı ile netîcesinin inbâsı hakkında sıbk iden iş'âra cevâben vilâyet-i müşârun ileyhâdan bu kere vârid olan tahrîrât da dermiyân olunan şerâitin kabûl idildiğı hakkında mekteb-i mezkûr müdiriyyetinden Haleb Amerika Konsolatosu vesâletiyle muvâfıkname i'tâ idilmiş ve bir mü'essese-i ecnebiye olan bu mektebin ma'dencilik ve hukûk ve mühendislik ve mu'allimlik ve ticâret

ve zirâ'at gibi 'âli kısımları hâvî olması hasebiyle keyfiyetin irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhiye iktizâ-yı lâzımeden olduğundan bahs ile istizân-ı mu'âmele olunmuştur.

Dîvân-ı Hümâyûn'un enfû'l-'arz müzekkire ve der-kenârlarında Amerika mü'essesâtı esâmisini hâvî defter-i mu'addilde Ayıntab'da Amerikalı misyonerlere 'âid "Kolej Dola Türki Santral, inâs mektebi üç bâb mekteb-i ibtidâî, hastahâne, mesâkin, eytâmhâne" münderic olub bu kere 'ilâveten ba'zı ebniye vücûda getirilmiş olan Amerika Koleji'nin mezkûr defter-i mu'addildeki "Kolej Dola Türki Santral" olduğu vilâyetin iş'âr-ı meşrûhuyla dahi te'yid idildiğine mü'essesât-ı musaddaka hâricinde yeniden vücûda getirilecek tevsi'ât ve 'ilâvâtın virgü ve sâir bi'l-cümle tekâlif-i emîriyye ve belediye ile mükellef tutulması karâr-ı âhîr iktizâsından olmağla berâber şimdiye kadar nasılsa tekâlif-i emîriyye ve belediye ile mükellef tutulduğu iş'âr-ı vilâyetden müstebân olan mü'essesât-ı mezkûreden bunlara müte'allik i'tilâfnâme târihine kadar terâküm virgünün tahsiliyle o târihten i'tibâren 'arzaları için karâr-ı mahsûsa tevfiikan icâre-i zemîn tahsis ve terâkümünün de tahsili emsâli hakkında câri usûl icâbından bulunduğuna binâen Amerikalı Doktor Kumanyaber nâmına tapuya merbût arâzi-i emîriyyeden olan kolej 'arsası kıymet-i muhammenesinden binde otuz para takdîr idilecek bedel-i 'öşr on misline bi'l-iblâğ icâre-i zemîne rabt ve i'tilâfnâme târihine kadar terâküm virgüsü ve o târihten i'tibâren mezkûr icâre-i zemînin terâkümü istifâ olunmuş ve 'ilâveten yapılmış olan ebniye dahi virgü ve tekâlif-i sîre ile mükellef tutulmak üzere ber-mûcib-i istizân ifâ-yı mu'âmele olunması ityân idilmiştir.

İcâbı lede't-te'emmül Amerika Sefâreti'nden i'tâ kılınan cedvel-i mu'addilde münderic mü'essesât hakkında tedkikât-ı lâzime ifâsıyla bunların sırf Amerikalılara 'âidiyeti tebeyyün idenlerin tashîh-i kuyûdu için 'ale'l-usûl irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî istihsâli zımnında mazbatalarının peyderpey irsâli Şûrâ-yı Devlet'e vârid olan 24 Mart sene 325 târihli tezkire-i sâmiyede emr ü iş'âr buyurulmuş olub ancak mâliye ve nâfi'a dâiresince bu işe müte'allik olan kısım bi't-tefrîk husûs-ı mezbûra mütedâir Dâhiliyye Nezâreti'nin tezkire-i muhavvele ve evrâk-ı müteferri'ası ile tedkik ve mütâlâ'a ve mahalliyle muhâbere olunarak netîcesinde cereyân iden müzâkerâtı hâvî takdîm kılınan 13 Haziran Sene 326 târihli mazbatada Ayıntab'da kâin kolej ve kızlar mektebi ile hastahâne ve Mardin Eytâmhânesi ve misyonerlerin ikâmetgâhları ve üç ibtidâî mektebi mü'essesât-ı resmiyeden olarak kabûl ve tasdik idilmekle berâber 'arsaları da bedelât-ı 'öşriyye tab idilmiş olduğu cihetle emlak virgüsünden mu'âfiyeti tabî'î olduğu ve misyoner ikâmet iden hâneler 'akâr hâlinde kullanıldığı hâlde virgü ve tekâlif-i sâire ile mükellef tutulması icâb ideceği dermiyân kılınmış ve halbuki bedel-i 'öşrün usûl ve karâr-ı mahsûsuna tevfiiki ve enfû'l-beyân tezkire-i sâmiye mücebince tasdik-i mevcûdiyeti ve tashîh kayıtlarına irâde-i seniyye-i pâdişâhî istihsâli ve Amerika Sefâreti ile Hükûmet-i Seniyye meyânında mün'akid i'tilâfnâme târihine kadar müterâkim virgünün istifâsı lâzım geleceği tasrîh idilmek iktizâ iderken bu cihetler her nasılsa meskûtn-'anh bırakılmış olmasına ve bu def'a mezkûr koleje 'ilâve idilmiş olan ebniyenin usûl ve mukarrerât-ı âhireye tevfiikan virgü ve tekâlif-i sâire ile mükellef tutulması muktezî bulunmasına nazaran Dîvân-ı Hümâyûn'un zikr olunan müzekkire der-kenârlarında dahi gösterildiği vechle Amerikalı Doktor Komanyaber nâmına arâzi-i emîriyyeden olarak tapuya merbût olan işbu kolej 'arsası kıymet-i muhammenesinden binde otuz para hesâbıyla takdîr idilecek bedel-i 'öşr on misline bi'l-iblâğ icâre-i zemîne rabt ve i'tilâfnaâme târihine kadar terâküm virgüsü ve o târihten i'tibâren icâre-i zemînin terâkümü istifâ olunmuş ve 'ilâveten yapılmış olan ebniye dahi virgü ve tekâlif-i sâire ile mükellef tutulmak üzere zikr olunan mü'essesâtın ve yeni inşâ idilen ebniyenin tasdik-i mevcûdiyetleriyle usûl ve emsâline tevfiikan tashîh-ı kaydın ve Ma'ârif Nezâreti'nin iş'ârı mücebince orada bir kısım-ı 'âli küşâdına bi'l-istizân irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-müte'allik buyurulduğu takdirde ifâ-yı muktezâsının Haleb Vilâyeti'ne tebliğinin Dâhiliye Nezâreti'ne havâlesi ve Mâliye ve Ma'ârif-i 'Umûmiye ve Hâriciye Nezâretlerine ve Dîvân-ı Hümâyûn'a ma'lûmât i'tâsı tezekkür kılındı ol bâbda emr u fermân hazret-i men-lehûl-emrindir.

Fî 23 Zi'l-hicce sene 331 ve fî 10 Teşrîn-i Evvel sene 329.

- A'zâdan (mühür)
- A'zâdan (mühür)
- A'zâdan (mühür)
- A'zâdan Reşad Bey, hîn-i tecemmü'de bulunamadı
- Mülkiye ve Ma'ârif Dâiresi Re'is-i Sâni (mühür)
- A'zâdan (mühür)
- Meclis-i Vükelâya

EK 2/3: Tanzimat Dönemi Evrâkı Üzerinde İşlem ve Muamele Örneği (3 nolu orijinal belge)[Kaynak: BOA, *İ.MMS*. Dosya no:117, Gömlek no: 5, Tarih: 4 Ra. 1332]

I.MMS.00177

EK 2/3: Tanzimat Dönemi Evrâkı Üzerinde İşlem ve Muamele Örneği (3 nolu belgenin çevirisi)

Ma‘ârif-i ‘Umûmiye Nezâreti

Tedrisât-ı ‘Âliyye Dâiresi Müdiriyeti

1. Şu‘be

1835 Husûsî Numerosu

169161‘UmûmîNumerosu

Hülâsası

Türkiye Amerikan Koleji Hakkında

.....

Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-Penâhîye

Ma‘rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki

‘Ayıntab'daki “Merkezî Türkiye Koleji” ile mü‘essesât-ı sâirenin Amerikalılar nâmına tashîh kaydıyla tasdik-i mevcûdiyetlerine ve mezkûr koleje ma‘dencilik, hukûk, mühendislik, mu‘allimlik, ticâret ve zirâ‘at gibi sunûf-ı ‘âliye dersleri ‘ilâvesine dâir Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dâiresi'nden takdîm kılınub Meclis-i Vükelâ'da mütâlâ‘a olunan mazbata üzerine ba‘dehû mu‘âmele-i mukteziye îfâ olunmak üzere evvel emirde sunûf-ı ‘âliyye dersleri ‘ilâvesi keyfiyetinin yeniden tedkiki şerefvârid olan 3 Kânûn-ı Evvel sene 329 târîh ve ikiyüz yirmi dört numarolu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîlerinde emr ve iş‘âr buyurulmuşdur. İşbu sunûf-ı ‘âliyenin küşâdında bir mahzûr olmadığı hakkındaki tahkîkât ve iş‘ârât-ı mahalliye üzerine imtihânlarına hey‘et-i mümeyyeze gönderilmek ve şehâdetnâmeleri hükûmetce tasdik idilmek şartıyla küşâdlarına ruhsat i‘tâsı makâm-ı çâkerîce bi’t-tensîb 24 Teşrîn-i Sâni 328 târîhinde makâm-ı sâmi-i sadâret-penâhîlerine iş‘âr-ı keyfiyet olundığı dosyasının tedkikinden anlaşılmış ise de esâsen sunûf-ı mezkûre imtihânlarına hey‘et-i mümeyyeze i‘zâmı te‘mîn-i maksada kâfi olamayacağından bu cihetden sarf-ı nazarla sunûf-ı mezkûrede ikmâl-i tahsîl idecek olanlar şehâdetnâmelerinin hükûmetce tasdiki için mürâca‘atları hâlinde mezkûr şehâdetnâmeler şu‘be-i tahsîle ‘âid ise mü‘essesât-ı resmiye-i hükûmetde o şu‘be-i tahsîl hakkında cârî olan usûle tevfiқан imtihâna tâb‘i tutulmaları isbât-ı ehliyet eyledikleri takdirde şehâdetnâmelerinin tasdik idilmesi sûretiyle işbu durûs-ı ‘âliyenin ‘ilâvesinde bir be‘is görülmemiş ise de ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 15 Safer sene 332 ve fî 31 Kânûn-ı Evvel sene 329

Ma‘ârif-i ‘Umûmiye Nâzırı

(imza)

EK 2/4: Tanzimat Dönemi Evrâkı Üzerinde İşlem ve Muamele Örneği (4 nolu orijinal belge)

[Kaynak: BOA, İ.MMS. Dosya no:117, Gömlek no: 5, Tarih: 4 Ra. 1332]

EK 2/4: Tanzimat Dönemi Evrâkı Üzerinde İşlem ve Muamele Örneği (4 nolu belgenin çevirisi)**Bâb-ı ‘Âlî****Meclis-i Mahsûs****3157**

Haleb Vilâyeti'nde ‘Ayıntab Kasabası'nda kâin ve arâzi-i emiriyeden olan ‘arsası müste‘âren Amerikalı Doktor Komanyaber nâmına mukayyed “Merkezî Türkiye Koleji” nâmıyla ma‘rûf ve zükûr talebeye mahsûs bir bâb mekteb ile bir de inâs mektebi ve hastahâne ve Mardin eytâmhânesi ve misyonerler ikâmetgâhları ile üç ibtidâî mektebinin ve bi'l-âhere ‘ilâve idilmiş olan kütübhâne ve müzenin tasdik-i mevcûdiyetleri ve sâlifü'z-zıkr koleje ma‘dencilik, hukûk, mühendislik, mu‘allimlik, ticâret ve zirâ‘at gibi sunûf-ı ‘âliye dersleri ‘ilâvesine müsâ‘ade i‘tâsı istid‘â olunduğına dâir hâriciye nezâretinin tezkire-i muhavvelesi üzerine Şûrâ-yı Devlet mülkiye ve ma‘ârif dâiresinden kaleme alınan mazbata bu bâbda bi'l-muhâbere Ma‘ârif Nezâreti'nden vârid olan tezkire ile meclis-i ‘âcizânemize lede'l-kırâ‘ata zıkr olunan kolejin sunûf-ı ‘âliyyesinde ikmâl-i tahsîl edeceklerin şehâdetnâmelerinin hükûmetce tasdiki için mürâca‘atları hâlinde şehâdetnâmeler hangi şu‘be-i tahsîle ‘âid ise mü‘essesât-ı resmiye-i hükûmetde o şu‘be-i tahsîl hakkında cârî olan usûle tevfikân imtîhâna tâbi‘ tutulmaları ve isbât-ı ehliyet eyledikleri takdîrde şehâdetnâmeleri tasdik idilmek üzere mü‘essesât-ı mezkûrenin tasdik-i mevcûdiyetleri bi't-tasvîb sâlifü'l-beyân mazbata ve tezkire bu bâbda kaleme alınan irâde-i seniyye lâyhasıyla ma‘ân ‘arz ve takdîm kılınmağla kâtibe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 1 Rebî‘u'l-evvel sene 332 ve fî 15 Kânûn-ı Sânî sene 329.

-‘Adliye Nâzırı (imza)

-Şûrâ-yı Devlet Reisi (imza)

-Dâhiliye Nâzırı (imza)

-Harbiye Nâzırı (imza)

-Bahriye Nâzırı (imza)

-Şeyhülislâm (imza)

-Sadrazam ve Hâriciye Nâzırı (imza)

-Posta ve Telgraf ve Telefon Nâzırı (imza)

-Evkâf-ı Hümayûn (imza)

-Ma‘ârif Nezâreti (imza)

-Ticâret ve Zirâ‘at Nâzırı (imza)

-Nâfi‘a Nâzırı Vekîli (imza)

Mâliye Nâzırı (imza)

EK 2/5: Tanzimat Dönemi Evrâkı Üzerinde İşlem ve Muamele Örneği (5 nolu belgenin çevirisi)

Bâb-ı ‘Âlî
Dâire-i Sadâret
Meclis-i Vükelâ ve Ma‘rûzât
Kalemi
3157
İrâde-i Seniyye

Haleb Vilâyeti'nde ‘Ayıntab Kasabası'nda ‘arsası arâzi-i emiriyeden olub müste‘âren Amerikalı Doktor Komanyaber nâmına mukayyed ve biri rüşdî ve i‘dâdî derecesinde leyli ve nehârî talebe-i zükûra mahsûs “Merkezî Türkiye Koleji” nâmıyla ma‘rûf ve diğeri rüşdî derecesinde leyli ve nehârî inâsa mahsûs iki bâb mekteb ile kezâlik Protestan Cemâ‘atine mahsûs ibtidâî kilise mektebinin ve şehir civârında Mardin Tepesi'ndeki eytâmhânenin ve Hâlik Baba Câddesi'nde inşâ kılınmış olan hastanenin ve misyoner ikâmetine mahaller ile diğeri iki bâb ibtidâî mektebin ‘arsaları kıymet-i muhammenesinden binde otuz para hesabıyla takdîr idilecek bedel-i ‘öşr on misline bi'l-iblâğ icâre-i zemîn tahsîs kılınmak ve î‘tilâfnâme târîhine kadar müterâkim virgüsü ve o târîhden i‘tibâren icâre-i zemîn müterâkimi istîfâ olunmuş ve ‘ilâveten yapılmış olan kütübhâne ve mahzen virgü ve tekâlîf-i sâire ile mükellef tutulmak ve zikr olunan kolejin ma‘dencilik, hukûk, mühendislik, mu‘allimlik, ticâret ve zirâ‘at gibi dersler ‘ilâvesi istid‘â olunan sunûf-ı ‘âliyesinde ikmâl-i tahsîl ideceklerin şehâdetnâmelerinin hükûmetce tasdîki için mürâca‘at eyledikleri hâlde şehâdetnâmeler hangi şu‘be-i tahsile ‘âid ise mü‘essesât-ı resmiye-i hükûmet de o şu‘be-i tahsîl hakkında cârî olan usûle tevfiân imtihâna tâbi‘ tutulmaları ve isbât-ı ehliyet eyledikleri takdîrde şehâdetnâmeleri tasdîk idilmek üzere tasdîk-i mevcûdiyetleri ile Amerika mü‘essesâtı nâmına tashîh-i kaydları Şûrâ-yı Devlet ve Meclis-i Vükelâ karârlarıyla tensîb idilmiştir.

Bu irâde-i seniyyenin icrâsına Hâriciye ve Mâliye ve Ma‘ârif Nâzırları me‘mûrdur.

Fî 4 Rebî‘u'l-evvel sene 1332 ve fî 18 Kânûn-ı Sâni sene 1329.

- ‘Adliye Nâzırı (imza)
- Şûrâ-yı Devlet Reisi (imza)
- Dâhiliye Nâzırı (imza)
- Harbiye Nâzırı (imza)
- Bahriye Nâzırı (imza)
- Şeyhülislâm (imza)
- Sadrazam ve Hâriciye Nâzırı (imza)
- Posta ve Telgraf ve Telefon Nâzırı (imza)
- Evkâf-ı Hümâyûn (imza)
- Ma‘ârif Nezâreti (imza)
- Ticâret ve Zirâ‘at Nâzırı (imza)
- Nâfi‘a Nâzırı Vekîli (imza)
- Mâliye Nâzırı (imza)

EK 3: H. 1274 / M. 1858 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayununda sahtekârlık ile ilgili yer alan maddeler.

[Kaynak: *Cüzdân-ı Kavânîn-i Osmaniyye*, Mürettibi: Müntesibîn-i Hukukdan Adanalı Kasparyan Arasdakıs, Asadoryan Matbaası, İstanbul 1312, s. 969-973]

ONBEŞİNCİ FASIL

SAHTEKÂRLIK BEYANINDADIR

148. Mâdde: Evâmîr-i Devlet-i ‘Aliyyeyi taklîd eden ve ettiren ve me’mûrîn-i devletin sahh ve imzâsını taklîd eden ve ettiren ve Devlet-i ‘Aliyye me’mûriyetlerine ve me’mûrlarına mahsûs bir mühre taklîden sahte mühür i‘mâl eden ve böyle sahte mühürü isti‘mâl eyleyen ve bi’l-cümle hazâ’in ve mâl sandıklarının mutedâvil olan eshâm ve tahvîlât ve sirkî ve sâire her gûnâ senedâtını taklîd veya sahtekârlıkla tağyîr eden ve böyle sahte kavâ’im ve senetler isti‘mâl veyâhûd memâlik-i mahrûseye idhâl eyleyen kimseler on seneden aşağı olmamak üzere muvakkaten küreğe ya kalebentlik cezâsı ile mücâzât olunur.

149. Mâdde: Her kim mîrîye müte‘allik olan her nev’i tuğralı damgalardan birini taklîd veya sahtekârlık sûretiyle tağyîr eder ise on seneyi tecâvüz etmemek üzere muvakkaten kürek ya kalebentlik cezâsı ile mücâzât kılınur ve böyle tuğralı mîrî damgalarından birini bir takrîb ele geçirüb de ânî devlet ve memlekete muzırr olacak sûrette isti‘mâl eden kimse üç sene habs olunur.

150. Mâdde: Her nev’i emtî‘a ve eşyâ üzerine Devlet-i ‘Aliyye nâmına olarak basılmağa mahsûs olan ve gerek bir me’mûriyete ve gerek devletin ruhsatıyla olan bir şirkete veyâhûd bir ticâret evine mahsûs bulunan her nev’i mühür ve damga ve nişânlara taklîd veyâhûd o makûle sahte damga ve nişânları isti‘mâl eyleyen kimse üç sene habs ile mücâzât olunur ve bu sahtekârlığından dolayı vâkî‘ olan zarar kendisine tazmîn ettirilir. Her kim bu misillü mühür ve damga ve nişânların asıllarını bir takrîb ele geçirib de gerek hükümet ve me’mûriyetlerin ve gerek bir cem‘iyet-i ticâretin ve bunların emsâli hey‘et ve şirket-i mahsûsanın menfa‘atine muzırr olacak halde isti‘mâl eyler ise altı aydan bir seneye kadar habs ile te‘dîb kılınur ve bu sûretle vâkî‘ olan zarar dahi ol kimseye tazmîn ettirilir.

151. Mâdde: Mevâdd-ı sâbıkada beyân olunan sahtekârlık ile müttehem olan kimselerden her kim ol cinâyetlerin tamâm-ı icrâsından evvel veyâhûd daha hükümet tarafından emr-i taharriyâta şurû‘ olunmazdan mukaddem keyfiyeti ve mütecâsir olanları cânib-i hükûmete ihbâr eder ve emr-i taharriyata şurû‘ olunduktan sonra dahi sâir müttehemlerin ahz u girift olunmalarına hizmet eyler ise mücâzâtta mu‘âf olub fakat muvakkaten Zaptiye Nezâreti altında tutulur.

152. Mâdde: Me’mûrînden her kim olur ise olsun hîn-i icrâ-yı me’mûriyetinde mukaddem yapılmış olan i‘lâm ve mazbata ve sâ’ir senedâtın veya defter ve cerîde ve sâ’ir sicillâtın gerek sutûru arasına ilâve ve gerek hatt ve hâtem veya imzâyı tağyîr ile veya bir şahsın ismi yerine diğeri bir şahsın ismini koymak ile sahtekârlık eder ise on seneden aşağı olmamak üzere muvakkaten kürek yahut kalebentlik cezâsı ile mücâzât olunur ve eğer bu sahtekârlığı eden kimse me’mûrînden değil ise yedi seneyi tecâvüz etmemek üzere muvakkaten kürek veyâhûd kalebentlik cezâsı ile mücâzât olunur.

153. Mâdde: Bir me’mûr, mecâlis ve mehâkimde ve sâ’ir umûr-ı ‘ibâd rû’yet olunan mahallerde erbâb-ı mesâlih için yapılan her nev’i senedât ve evrâk-ı resmîyeyi me’mûriyeti iktizâsınca tanzîm eder iken gerek sâhibi maslahat olanların takrîr ve ifâdelerini başka türlü yazarak ve gerek keyfiyet-i gayr-i sahîhayı sahîh yerine veyâhûd i‘tirâf olunmayan bir hâl ve keyfiyeti i‘tirâf olunmuş hükmüne koyarak hilekârlıkla asıl maddeyi veyâhûd ahvâl-i müteferri‘asını tağyîr ile sahtekârlık eyler ise on seneden aşağı olmamak üzere muvakkaten yâhûd kalebentlik cezâsı ile mücâzât olunur.

154. Mâdde: Maddeteyn-i sâbıkateynde beyân olunan sahte evrâkı bilerek isti‘mâl edenler yedi seneyi tecâvüz etmemek üzere muvakkaten prangabent ya kalebent kılınur.

155. Mâdde: Bir şahsa müte‘allik olan evrâk-ı mahsûsada bâlâda beyân olunan sûretle sahtekârlık eden ve bu makûle sahte evrâkı bilerek isti‘mâl eyleyen kimseler bir seneden üç seneye kadar habs ile mücâzât olunur.

156. Mâdde: Yol emri ve mürûr tezkeresi ve pasaportlara sahte isim yazdıran veyâhûd bu makûle hile

ile yol kağıtlarını istihsâl için kefâlet eyleyen şahıs altı aydan iki seneye kadar habs olunur.

157. Mâdde: Yol emri ve mürûr tezkeresi ve pasaportu sahte olarak yapan ve yahut sahîh olan böyle bir yol kağıdını tağyîr ve tahrîr eden ve bu makûle sahte ve tağyîr olunmuş evrâkı isti'mâl eyleyen eşhâs bir seneden üç seneye kadar habs olunur.

158. Mâdde: Hancı ve kahveci ve bekar odacısı ve lokantacı ve sâir bu misüllü icâre-i yevmiye ile şunu bunu iskân eden kimseler oda ve sûkna verdikleri eşhâsın sahîh isimlerini bildikleri halde nâmı diğer ile sahte olarak deftere kayıt ettirir ise bir aydan üç aya kadar habs olunur.

159. Mâdde: Mer'î olan usûl ve nizâmı iktizâsınca kefâlete rabt etmeksizin mürûr tezkeresi veren me'mûrlar me'mûriyetlerinden azil ve altı aydan bir seneye kadan habs ile mücâzât olunur. Bu misillü me'mûrîn verecekleri yol kağıtlarına bilerek sahte isim yazar ise altı aydan iki seneye kadar habs olunur.

160. Mâdde: Her nev'î hidemât-ı devletten kendini veyâhûd âhîrini mu'âf ettirmek üzere etıbbâ ve cerrâh nâmına olarak 'ill-i vücûdiyesini mutazammın sahte şehâdetnâme yapan şahıs bir seneden üç seneye kadar habs olunur.

161. Mâdde: Tabîb ve cerrâhlardan her kim birinin iltimâsına mebnî veyâhûd hatıra ri'âyeten hizmet-i devletten mu'âf ettirmek için aslı olmayarak marazı ve 'illeti vardır diye şehâdet eder ise bir seneden üç seneye kadar habs olunur ve eğer bu sahtekârlığı akça ve hediye ahzıyla irtikâb etmiş ise hakkında mürteşî cezâsı ve akça veren hakkında dahi râşî cezâsı icrâ olunur.

162. Mâdde: Her ne türlü sahte ve taklîd şey olursa olsun bilmeyerek isti'mâl edenler cezâdan ma'fûv tutulur